

SZEMPONT

PETKOVICS KÁLMÁN

EGY FÜZET KAPCSÁN

A zentai helytörténeti kiadványok legújabb füzeté fekszük előttünk. Katona Pál írása a filmszínházakról. Lám, már a mozi is kutatások tárgya! Alig hatvanöt esztendővel ezelőtt (pontosabban 1908. június 21-én) indult az első zentai mozi a katolikus legényegylet nagytermében. Olyan hajlékban, ahol nem a haladást szolgálták. Kicsit sem a haladást szolgálták, hiszen ezeket az ájtatos, reverendás, önbutító klerikális szervezeteket Bácskában (különösen a szociális feszültségtől oly gyakran izzó Zentán) éppen a haladás ideológiája, a szocialista eszmék ellen csinálták. Mégis innen indult a mozi! Innen indult, s kilépett a falak közül: a művelődés, a tömegek művelésének oly hatékony, s hatalmas tényezője lett, amelynek jelentőségét az iskola és a nyomtatott betű után a televízióig nincs mihez hasonlítani.

Van ebben az indulásban valami jelképesen nagyszerű, szűk agyakat feszítő realitás. Valami az ellentétek ütközésének és túlhaladásának dialektikus törvényszerűségéből: Katolikus legényegylet és mozi! Alig tizenegy esztendő múlt Berta István leszúrása óta és pontosan tíz esztendő múlt el Zenta város legtömegesebb, legszomorúbb politikai pöre óta, 's ennyi idő múlt el Érsekújvári Menyhért plébános odaérkezése óta, aki alispáni sugalmazásra és hatósági támogatásra a klerikalizmus aklába igyekezett terelni a jámbor népet. Igen. A katolikus legényegyleteket a szocialista eszmék ellen csinálták! A Népszava írta 1897. augusztus 18-án, hogy »sehol az országban annyi örültség, annyi maszlagos gondolat nem terem, mint ottan. Tudniillik, Bács—Bodnogh vármegye alispánja, az a provincionális férfiú, aki kimondta a nagy eszmét: a szocializmust a vallás erejével kell elfojtani, megsemmisíteni és ezen eszmét megvalósítandó egy csodálatos körlevélben hívta fel megyéje hazafias lelkészkedő papságát a nagy csatára.«

A felhívást Zentán kétszeres buzgalommal igyekeztek megvalósítani. Itt forróbb volt a talaj: a felhívás keltének esztendejében munkásvért ontott a csendőrség. Kormány és miniszterek, rendőrség és

katonaság, papok és az atyaúristen, mind a kenyér nélkül maradt szegénységet alkarták elszigetelni az „istentelen nemzetközi bitangoktól”. Vissza istenhez! Harsogott a prédikáció. És csináltak otthonokat a butításnak, sötétségnek. Innen indult el a mozi. A legényegyletből... Hiába épít magának erős várakat a maradáság, hiába zárja ki onnan az újat igénylő gondolatot, az emberi kéz és elme új alkotásaait csak úgy csukhatja ki, ha magát az embert is kicsuklja. Az új hódít. Övhatta kívülről hatósági szigor a legényegyletet, belülről feszítette szét a »gyönyörű képeket« vetítő masina, a derengést észrevétlenül terjesztő gép, századunk egyik csodálatos tüneménye — a mozi.

Zenta értelmiségének e lelkiismeretes és szorgalmas csoportja nem a filmszínházak történetének megírásával kezdte az egyetemes helytörténeti mű építését. Sokadik füzet ez már a sorozatban: alkalmunk volt megismerkedni az 1896—97-es földmunkásmozgalommal, a török hódoltság korával, a gyógyszerészet történetével, a kórház történetével, a középiskolák múltjával, a helytörténet földrajzi vonatkozásaival, a társadalmi egyesületekkel, a város kulturális életének tegnapijával és jelenével. Katona Pál könyvének köszönésével az egész sorozatot üdvözljük, a szerkesztő bizottság tagjainak (Danilo Bramovački, dr. Burány Béla, Erdélyi István, Katona Pál, dr. Szeli István, Toth Hongosi Pál és Nestor Vukov) együttes és gyümölcsöző munkáját méltatjuk, s a követendő példa emelésével, láttatásával ostromozni akarjuk a vidékünkön még mindig dúsan tenyésző költséges, üres, álértelmiségi kivagyiságot, a drága papírba csomagolt semmit, a »magas színvonal«-ra esküdöző tehetetlenséget, a szellemi renyheséget leplező szövirágos kultúrparadézást.

Közeleti munkásoknak, íróknak, újságíróknak, tanítóknak, tanároknak, diákoknak tettük fel a kérdést a minap Szabadkán: ki volt Forgács Dezső? A megkérdezettek óriási többsége nem tudta, hogy Forgács Dezső a már 1907-ben 3800 szervezett munkást tömörítő szociáldemoknata párt szabadkai szervezetének titkára volt, akinek irányítása alatt nagyobb tömegek mozdultak s ütköztek a hatalom fegyvereseivel, mint ahányan éltek szavazati jogukkal. Hét esztendeig állt a szabadkai munkásmozgalom élén a klerikális reakció fergeteges és a népköri függetlenségek mérsékelt támadásai közepette, harmincnégy éves korában ott volt Lenin pártjában, a nagy októberi szocialista forradalom csatátereim, és a munkásosztály harcának szentelt életét a fehérgárdista Kolcsak tábormok kivégző osztaga előtt végezte. Ennek a Forgács Dezsőnek mincs Szabadkán utcája! De van néhány reverendás papnak, akik tevékeny s igen hangos szerepet vállaltak a munkásosztály elleni harcban. Ezt a szégyent azonban csak az érzi, aki a tényeket ismeri, aki tudatában van a történelmi igazságtalanságnak.

A történelemhamisítás esetében a tudatlanság nem mentő körülmény: aki méltat, annak tudnia kell, mit méltat, aki utcát keresztel, tudnia kell, kinek a nevére kereszteli. Mert, például, Naumović tábormok lehetett jó ember otthon, családja körében, és később a hadifogságban, de azért mégis az ő nevéhez fűződik az a csendőrsortűz,

amely 1938 decemberében kioltotta Bosa Miličević žednikli diáklány életét. Naumović tábornok nevét Žednik és Szabadka között vasúti megálló viseli.

Kell, hogy többen szégyenkezzenek, mint ahányan szégyenkeznek! Muszáj szaporítanunk — bármilyen nehéz és bármennyire hálátlan a feladat — a szégyenkezők tábort, hogy tudatosan cselekedhessünk. Hogy legyen bátorságunk szembenézni az újratermelődött hazugságokkal. Nem véletlenül sürgeti a Kommunista Szövetség kongresszusí platformja a hagyományok és a múlt marxista átértékelését. Szerves része ennek a város, a vidék forradalmi útjának tudatosítása. Bukások és felemelkedések tudatosítása. Tények felhordása. Összinte és igaz, tudományos alapokra helyezett helytörténet építése. Ebben rejlik a zentai példa intellektuális értéke, mint a saját árnyékukba szerelmes közéleti nagyságok, akik az úgynevezett színvonalat bankettok költségeinek magasságával mérték és mérmék még mindig.

Nézzük meg jobban, mi mindent ünnepelünk és ünnepeltünk a haladó hagyomány címkéjével, s mit nem ünnepelünk. Hogy a felszabadulás óta a nacionalisták és a klerikálisok egyet-mást becsempészték a múlt kelléktárából közéletünk építményébe? Természetesen becsempészték egyet-mást, hoztak nekünk dárídós cafrangokat, lacikonyhás hejehujákat, hazug legendákat, importált divatokat, de a legnagyobb bünt magunk követjük el a munkásosztály forradalmi hagyományainak mellőzésével. Mert ápoltuk mi a munkásmozgalmat, hogyne ápoltuk volna, de agyonintézményesítetten és hierarchikusan, díszkiadásokba temetve és belülről. Belülről, s ez azt jelenti: leszűkítve, kiszakítva a társadalom egészéből, megfosztva az osztályharc valós ábrázolásának lehetőségétől.

Ez a módszer megfelelt a nacionalizmusnak és a klerikális reakció érdekeinek: a csonkított tudatosítás elnagyoltan mutatta az »osztályellenséget«: a negatív pólus fogalma kormányokra, vezérszereplőkre, általános meghatározásokra (kapitalizmusra, fasizmusra) szűkült. A jobbik esetben. Rosszabbik esetben népekre, nemzetekre; a magyarokra, horvátokra, németekre, szerbekre, vagy törökökre. Ilyen történelmi műveltséget szerezhetünk az iskoláinkban: előítéletekkel terhes féltudást. A helytörténeti kutatások célja és értelme a történelmi tudat kiegészítése és elmélyítése. Nem elég azt tudni, hogy X.Y. plébános szemben állt ezzel vagy azzal a kormánnyal, tudni kell azt is: X.Y. plébános szemben állt a munkásokkal, a választójogi küzdelmekkel, a munkaidő csökkentésével, és hogy ezekben a kérdésekben igenis a gyárosokat, a földbirtokosokat és a munkáltatókat pártolta. Ezt mind tudni kell! Főleg, ha X.Y. plébános nevét utca viseli.

Megünnepeltetett tavaly ünnepélyes külsőségek között a szabadkai Népkör százesztendős jubileuma. A Népkör mindig ellenzéki volt — mondták a jóhiszemű emberek. Először is: ez nem igaz. A Népkört 1902-től 1918-ig Függetlenségi Körnek hívták. A Függetlenségi Párt szabadkai szervezetének »központi szerve«, ahová nehezebb volt bejutni, mint magába a Függetlenségi Pártba. Ez a párt 1905-től 1909-ig nem ellenzéki, hanem kormánypárt volt. Benne a koalícióban, a legreakciósabb politikai szervezettel a Katolikus Néppárttal és az Alkotmány Párttá alakult régi Szabadelvű Párttal. És ez a koa-

liciósi kormány hozta meg 1907 májusában a »bilincstörvényt«, 1907. június 6-án a középkort idéző »derestörvényt«. Hogy csak a legreakciósabb tetteit említsük.

1908-ban a Szociáldemokrata Párt szabadkai szervezete 22 nyilvános népgyűlést, 7 tüntető felvonulást és 78 gyári és műhelyi nyilvános értekezletet szervezett: a munkások többször ütköztek a rendőrséggel és lövöldözés is volt a színház előtt. Az általános egyenlő és titkos választójogokért, a drágaság ellen, munkáslakásokért, magasabb bérekért, rövidebb munkaidőért, jobb munkafeltételekért folyt a harc. A Szociáldemokrata Párt felszólította a Függetlenségi Kört: csatlakozzon a választójogi küzdelemhez. A Népkörben elutasították a felhívást. »Annyira nem vagyok demokrata — mondotta Mukits Simon, a Függetlenségi Kör vezére —, hogy azért harcoljak, hogy az én szavazatom annyit érjen, mint a béresemé.« Ez volt. Ezt ünnepeltük a szocializmus építésének korában. Azokról pedig, akik a harcot a Népkör ellen is kénytelenek voltak felvenni — megfeledeztek.

Meg kell tanulnunk szégyellni magunkat!

»Mít akarnak a szocialisták?« — kérdezte az akkori Népkör hivatalos lapja, a FÜGGETLENSÉG 1907. november 6-án, és válaszolt: »Nem akarnak semmit.« Majd egyenes támadás Forgács Dezső ellen: »A mai drága világban nagy baj, ha valaki túleszi saját jövedelmét. A titkár úrnak az étvágy már kezd ideges betegségévé fajulni. Vasárnap délelőtt egy rövid tízóraira felfalta az egész kormányt (a derestörvényt hozó kormányt) és a Függetlenségi Pártot. Még ezzel sem lakott jól. Fölhabzsolta Szabadka képviselőit Mukits Simont és a földbirtokos bankigazgatót, Varga Károlyt) és az összes *párthú magyarokat*. Azt hittük, hogy már jól lakott. Oh, nem! Ez még mind kevés. Föl akarja falni az egész Szabadkát.« Ezt írták az »ellenzéki« Népkörből.

Ha az »ellenzéki« Népkör felől ilyen támadás jött, milyen hangok jöhettek a klerikalizmus fellegváraiból? Kegyetlen hangok jöttek: a szociáldemokraták gyűlésén 350—400 megbutított szegényember vett részt, ezek előtt káromkodott Horovitz Gusztáv küldött, vért szomjúznak a vörösök, kérjük a főkapitányt... (Mármint a rendőrség fejét, Szalay Mátyást.) A május elsejei felvonulásban a papok lapja, a BÁCSKAI NAPLÓ »az analfabéták által odakényszerített kislányokat és asszonyokat, egy-két ügyvédet és kétszáz *analfabéta bunyevácot*« látott. Ne áltassuk magunkat: a sorok Mészáros Béla káplántól származnak, Blaško Rajic parókiájának hűséges kispapjától, aki a Függetlenségi Kör választmányának tagjaként 1907. március 15-én a tisztelt kör tagjai előtt az ünnepi beszédet tartotta.

Említhetnék jócskán hasonló fonáságokat Szabadkáról. De nem azzal a szándékkal ültem a gép mellé, hogy a szégyellnivalókat feltározzam, hanem dicsérni szeretném, Katona Pál *könyvének* ürügyén, a zentai kezdeményezést, s elmondani egy vélt igazságot: *ahol annyit tudnak bölcsőhelyük történetéről, amennyit Zentán tudnak és felkutattak, kinyomtattak és tudatosítanak, ott már aligha fordulhatnak elő az elmondottakhoz hasonló durva kegyeletsértő hibák.*